

HERAKLIT

Kelam, Asja

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:952199>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

HERAKLIT

ASJA KELAM

Split, 2023.

Odsjek za filozofiju

Filozofski fakultet u Split

Antička filozofija 1

HERAKLIT

Studentica:

Asja Kelam

Mentor:

prof. dr. sc. Tonći Kokić

Split, lipanj 2023.

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja, Asja Kelam, kao pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišne prvostupnice Filozofije i Hrvatskog jezika i književnosti, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio završnoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, stoga ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, rujan 2023.

Potpis

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Asja Kelam', written in a cursive style.

**IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG RADA U DIGITALNI REPOZITORIJ
FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU**

Studentica: Asja Kelam

Naslov rada: Heraklit

Vrsta rada: Završni rad

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Filozofija

Mentor/ica: izv. prof. dr. sc. Tonći Kokić

Komentator/ica (ime, prezime, zvanje):

Članovi povjerenstva (ime, prezime, zvanje):

Ovom izjavom potvrđujem da sam autorica predanog završnoga/diplomskog rada i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

a.) u otvorenom pristupu

b.) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu

c.) rad dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružiti odgovarajući broj mjeseci)

U slučaju potrebe dodatnog ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: Split, rujna 2023.

Potpis studenta/ice:

Sadržaj

1. UVOD	6
2. Heraklit	7
3. Izvori	8
4. Život	10
5. Temeljni iskazi Heraklitovog nauka	11
6. Logos	15
7. ZAKLJUČAK	17
8. LITERATURA	20

1. UVOD

Heraklit iz Efeza je bitan autor predsokratovskog razdoblja antičke grčke filozofije. Kroz spoznavanje samoga sebe, spoznao je konačnu istinu i razvio je autentičan filozofski sustav, na koji su se osvrnuli mnogi nakon njega. Oplemenio je naše razumijevanje stvarnosti svojim shvaćanjem o oprečnoj naravi svakog bića i sveukupnog svijeta. Za počelo uzima *logos* koji je svojstven svim ljudima i prožima cjelokupnu stvarnost. Logos je uspoređen sa vatrom i vječnim izgaranjem, pa su sukladno tomu i ljudske duše vatrene. Ovdje započeto oprečno viđenje stvarnosti do vrhunca se razvilo u dijalektici klasičnog njemačkog idealizma. „Ustvari, skoro sve hipoteze koje su dominirale suvremenom filozofijom najprije su postavili Grci; njihova maštovita inventivnost u području apstraktnog teško da se može dovoljno pohvaliti.“ (Russell, 2010: 46)

U ovom istraživanju sam sakupila nekolicinu stručnih literarnih jedinica te njegovu fragmentalnu ostavštinu, koja je nerijetko u obliku komentara drugih filozofa, čije su riječi o njegovoj filozofiji zasigurno pod utjecajem njihovih filozofija, kao što je to slučaj sa stoicima: “U slučaju sa Heraklitom imamo i daljnju komplikaciju, jer su neke njegove ideje usvojili i prepravljali stoici, tako da u kasnijim izvorima uvijek postoji mogućnost stoičkog iskrivljavanja onoga što se pokazuje kao izvorna Heraklitova misao.” (Mikecin, 2013: 336)

Oskudni i nepovjerljivi izvori također pridonose mračnom i mističnom ozračju Heraklitovog učenja. Iz izvora saznajemo da nije volio svjetinu i držao se podalje od svih, a u svojoj samoći otkrio je osnovne principe svemira. U svome sustavu razvio je pojam logosa kao božanski zakon koji je u stalnom ratu i borbi između svojih opreka. Stvarni svijet se konstantno mijenja i oblikuje. Russell u svome djelu opisuje ga: „...mistik, ali posebne vrste. Smatrao je da je vatra osnovna supstancija: sve se, poput plamena u vatri, rađa smrću nečeg drugog. „Smrtnici su besmrtnici, a besmrtnici su smrtnici, jedni žive smrću drugih i umiru životom drugih.“ Postoji jedinstvo u svijetu, ali to je jedinstvo koje tvori spoj suprotnosti. „Sve stvari proistječu iz jednog, a jedno iz svih stvari.“; no mnoštvo je manje stvarno od jednog, koje je bog.“ (Russell, 2010: 48)

2. Heraklit

Heraklit Efežanin je grčki filozof koji je svojom mišlju uvelike pripomogao razvoju zapadnjačke filozofije, ali zapravo mnogima nije bio sasvim jasan. Od njegovih zapisa ostalo je jako malo sačuvanih, a prijepisne kasnijih filozofa nisu najpovjerljiviji izvor za znanstveni rad. I njegov život nam ostaje poprilično neotkriven, a kroničar Apolodor pretpostavlja da je rođen oko 540. godine pr. n. e. Ostavio je iza sebe svestremensko znanje zatumljeno u mističnim gnomskim izrekama. Smatrao je da je spoznavajući sebe spoznao samu srž stvarnosti i vječnu istinu. Zbog svog metaforičnog i skrovitog izraza dodjeljen mu je nadimak Tamni, Mračni ili Opskurni. “Koliko sam od toga mogao razumijeti, čini mi se izvrsnim. Vjerojatno je tako i s onim što nisam razumio. Samo što čovjeku treba jedan dubinski ronilac s Dela da dođe do smisla”, našalio se Sokrat jednom prilikom kada je prokomentirao Heraklitovu zbirku gnomi. (D. L. II, 22.)

Jedino što znamo sa sigurnošću je njegovo aristokratsko porijeklo, a ostalo moramo gledati s dozom opreza, kao na apokrifne anegdote koje proizlaze iz njegovih uzrečica. (Mikecin, 2013)

Pripada srednjoj generaciji predsokratovaca zajedno s Pitagorom, Ksenofanon i Parmenidom, (Marković, 1983:13) ali njegovo učenje ne ulazi baš u svezu sa tuđima, jer je razvio poprilično samostalan sustav. bio je dosta povučen, iz razloga što je prezirao svjetinu, a i ostale filozofe njegovog razdoblja. Iz tog razloga je njegova filozofija zapisana u obliku gnoma koje kriju svoje značenje. Njegove temeljne tvrdnje su da sklad nastaje iz suprotnosti is toga je sve podložno unutarnjoj napetosti, sve je u stalnom pokretu i mijeni i svijet je vječno živa vatra. Vatra nije arkhe, već je oprečna sama sebi, ona je krajnost koja se ne može rastaviti na suprotnosti. Suprotnosti su istovjetne, dan – noć, zima – ljeto, zapravo su bog koji mijenja razne oblike.

3. Izvori

Istraživanje Heraklitove misli je otežano iz više razloga. Njegova filozofija je općeprihvaćeno zagonetna, a to dokazuju sačuvani fragmenti. Za svoj oblik izražavanja odabrao je poseban književni oblik poslovice, zagonetke ili narodne, pjesničke ili proročke izreke – gnome. (Kokić, 2015: 57) Naravno da su mu zamjerali tako složen i kompliciran izraz, ali ima više dobrih opravdanja. Jedno je da je njegova riječ bila ispred svog vremena te se zbog toga morao izražavati slikovito. Naime, tadašnji fundus pojmova nije bio dovoljno razvijen za objašnjavanje Heraklitove vizije svijeta. Drugo je da se prava istina ni ne može tako olako izreći prostim profanim ljudskim govorom. Neki naslućuju da je namjerno krio dublji smisao svojih iskaza zbog nekoliko razloga. U svojim spisima često kritizira svoje sugrađane i druge mislioce, zbog nesposobnosti da spoznaju istinu. Njegova ostavština uspoređuje se s Isusovom to jest sa Isusovim prisposodobama. “Tko ima uši, neka čuje.” (Mt 13,1-23) Alegorijskim izražavanjem smisao se ostvaruje na metarazini i nije dan u prvom planu. Mikecin je to objasnio u ulomku: “Ta tama govora nije posljedica nemara ili težnje k zavodljivom izričaju. Njena svrha nije ni samo u tome da se smisao govora zaštiti i učini nedostupnim za one nedostojne ili pak da pažljive slušatelje probudi iz zaborava zbora. Tama Heraklitova govora uopće nije nikakav nedostatak koji bi se mogao otkloniti nekim jasnijim govorom. Njegov oblik nerazdvojivo je povezan s njeovim sadržajem i nužno proizlazi iz ukaza zbora. Onaj kojemu se zbor skriva sluša taj govor i ne čuje ga, poput gluhoga.” (Mikecin, 2013: 13) Tvrdio je da se istina može spoznati osjetilnim iskustvom, ali ne mnogoznalstvom, kako se naziva znanje o mnogim temama, već upoznavanjem samoga sebstva. “Ja sam istražio samoga sebe (D. K. 22.B.101).

Najbogatiji izvor Heraklitovih citata je dio knjige *Pobijanja svih hereza* autora Hipolita koji nastoji pokazati kako su sve kršćanske hereze ustvari oživljavanje poganskih sistema mišljenja. (Mikecin, 2013) Prvi dio knjige je prepun Heraklitovim citatima, pa stoga i oni odviše sumnjičavi poput Kirka vjeruju da je Hipolit u rukama imao Heraklitovu knjigu, ali ne i u to da ju je sam Heraklit napisao. Knjiga je doista spominjana od Aristotela pa nadalje, ali nismo sigurni je li zaista postojala. Neki naslućuju da se zapravo radi o zbirci izreka – gnoma koje su posthumno zapisane. Svoj nepovjerljivi stav izrazio je Kirk: “Usuđujem se pretpostaviti da Heraklit nije napisao knjigu u našem smislu te riječi. Fragmenti, ili većina njih, pričinjaju se kao izdvojeni iskazi, ili mnogi veznici koje sadrže pripadaju kasnijim izvorima. U vrijeme Heraklitova života, ili kratko nakon

njega, sačinjena je zbirka ovih izreka, razumljiva učenicima. To je bila ta „knjiga“: izvorno Heraklitovo učenje bilo je usmeno, a na taj način je stavljeno u lako pamtljiv oblik.” (Mikecin: 337)

Izvori kažu da tek 10-20% Heraklitovog opusa čine autentični zapisi, što znatno utječe na mogućnost interpretacije njegove vlastite misli. (Kokić, 2013: 58)

Iako Regenbonen tvrdi da su Platon i Aristotel imali cjelovitu Heraklitovu knjigu u svojim rukama i Mondolfo nakon što navodi kritički osviještenog Cherissa govori kako Aristotel ostavlja dojam kao da je taj tekst imao pred sobom. (Mikecin: 2013) U Markovića pronalazimo „...kod Platon i Aristotel nisu imali visoko mišljenje o Heraklitovoj misli...” (Marković, 1983: 25) Russell kaže: „Kako god bilo, i Platon i Aristotel slažu se da je Heraklit naučavao da „nikada ništa ne postoji, sve postaje“ (Platon), i da „ništa nije trajno“ (Aristotel).“ (Russell, 2010: 52)

Unatoč raznim teorijama i spekulacijama, nailazimo na još jedan problem pri dokazivanju Heraklitovog autorstva. Istraživači su primjetili nepoklapanje sintakse i gomilanje veznika, pa smatraju da je riječ o nešto kasnijim zapisima.

„Opće je pravilo da pisani sustav mora biti lako čitljiv i prema tome lako iskazan. To nije moguće tamo gdje ima puno veznika ili rečeničnih dijelova, ili gdje je teško označiti interpunkciju, kao kod Heraklitova pitanja, Staviti znakove interpunkcije Heraklitu nije nimalo laka zadaća, jer nam često nije jasno pripada li određena riječ onom što prethodi ili onom što slijedi.“ (Mikecin, 2013: 339)

Nestabilnost i neizvjesnost koju donose sami Heraklitovi zapisi, savršeno se slažu sa naukom koji nosi u sebi. Njegova mračna filozofija osim sadržaja i izraza, ima tajanstveno porijeklo.

4. Život

O Heraklitovom životu mnogo je kazano tijekom povijesti, ali ne možemo nikada pouzdano tvrditi što je konačna istina. Mnogima je Heraklitova filozofija bila zanimljiva, pa su stoga njegov nauk i život odjeknuli kroz brojne stranice i vremenski kasnija djela.

Ni godinu njegovog rođenja nije moguće točno odrediti, ali barem znamo mjesto gdje je živio. Heraklit iz Efesa smatra se da je u svojim zlatnim godinama (oko četrdesete godine života) bio oko 500 godine pr. n. e., pa bi, vođeni tim pretpostavkama, godina njegova rođenja bila 540. godina pr. n. e. Tako misli Apolodor koji je bio izvor za Dielsove fragmente, a Kirk po svojoj procjeni zaključuje da je 480. Završio svoje “djelo” i da je tada bio u šezdesetim godinama svoga života.

Ta špekulacija se poklapa sa činjenicom da je živio u vrijeme Pitagore, Hekateja i Ksenofana (koje on lično spominje), te Parmenidovim zapisima koji se mogu protumačiti jedino uz pretpostavku da je bio pod utjecajem Heraklitovih fraza. (Mikecin, 2013: 339)

Heraklit je spadao u posljednje preživjelu obitelj više klase koja je pod utjecajem okolnosti ostala bez svega, preostalo im je oružje i junaštvo. Čitava njegova filozofija prožeta je tematikom rata i razaranja, a njegov stav prema nižoj klasi, neki smatraju produktom njegovih aristokratskih korijena. “Većina puka nije vredna ničega; samo je mala manjina ljudi valjana” (Marković, 1983: 16)

Strabon u svom djelu priča legendu o sinu atenskog kralja Kodra Androklu koji je utemeljio Efez. Od tada je Efez središte čitavog jonskog kraljevstva. To je legenda koju je Strabon ispričao, ali i nakon nekog vremena ta obitelj i dalje je uživala povlastice visoke klase te se nazivala kraljevima. Heraklit je bio iz te obitelji i to na njenom čelu, ali je to mjesto ustupio svom bratu. Ova priča ne mora biti istinita, ali nam daje dobru podlogu za njegovo učenje. “...aristokrat najvišeg ranga i drevnog porijekla, čiji je ponos bio toliko izuzetan da nije video nikakvu vrijednost u častima koje mu je davao njegov vlastiti narod, prema kojem je osjećao žestok prezir, kao dapače i prema većini ljudskog roda uopće...” (Mikecin, 2013: 340)

Sukladno napisanome, zaključujemo da Heraklit nije imao demokratske poglede u okviru politike te iako je bio složena ličnost, nije se slagao sa svojim sugrađanima. “Bio je vrlo sklon izražavanju prezira i sušta suprotnost demokratu.” (Russell, 2010: 48) Jedini kojeg je poštedio prijezira bio je

Teutam koji je: „izdvojen kao netko tko „vrijedi više od ostalih“. Kada tražimo razlog za ovu pohvalu, otkivamo da je Teutam rekao da je „većina ljudi loša.“ (Russell, 2010: 48)

5. Temeljni iskazi Heraklitovog nauka

Heraklitova filozofija sustavno se razlaže na tri temeljna iskaza:

1. sklad je zasnovan na suprotnostima
2. sve je u stalnom pokretu i mijeni te
3. svijet je vječno živa vatra. (Guthrie, 2005: 360)

Ova tri iskaza koja obilježavaju Heraklitovo viđenje stvarnosti uvelike se razlikuju od pitagorejaca koji su djelovali u istom stoljeću. Njihov pojam harmonije odnosio se na vremenski slijed u kojem iz oprečnih komponenti nastaje njihovo mirenje. Za razliku od njih, za njega harmonija predstavlja sukob između dvije suprotnosti; bogovi – ljudi, slobodan čovjek – rob, čvrsti ječam – tekuće vino... (Marković, 1983.)

Dvije proturječnosti sukobljavaju se u istom entitetu, a razrješenje tog nesklada za Heraklita označava kraj svijeta. Poput luka i lire za Heraklita kozmos predstavlja živu povezanost suprotnosti koje su u konstantnoj borbi između sebe, ta dva opozita nužno mijenjaju svoje mjesto. Marković (1983) u svojoj knjizi piše: „Kao jedno te isto nalaze se u nama: živo i mrtvo, budno i usnulo, mlado i staro. Jer ovo drugo, preokrenuvši se, postaje ono prvo, i ono prvo, preokrenuvši se, ovo drugo.“ (Marković, 1983: 103) *Preokrenuvši se* prevodi se grčka riječ *metapesonta* koja ne označava kvalitativnu promjenu, nego samo činjenicu da taj par stvari je u konstantnoj oscilaciji između postojanja i nepostojanja. Te suprotnosti možemo zamisliti kao dvije strane jednog novčića kao što je objašnjeno na primjeru da bacanjem novčića može pasti pismo ili glava, ali u suštini to je jedan novčić sa dva naličja. Isto vrijedi i za ostale primjere, bogovi – ljudi, čvrsti ječam – tekuće vino, pravocrtno gibanje – kružno gibanje, polis – rat ili zavada, napitak – interakcija, strma ulica – istovremena prisutnost gore i dolje, mlado – staro, rob – slobodan čovjek, kišovito – suho vrijeme. Sve je stvoreno iz suprotnosti i stoga je pod utjecajem unutarnje napetosti. Tablica oprečnih pojmova može se pronaći kod Markovića (1983). Ti opoziti mogu dolaziti jedino u

takvim formacijama, jer iz živog ne može nastati usnulo niti staro niti suho, već pretpostavlja da je ta konvertibilnost između datih parova nužna i djeluje kao nepromjenjiv zakon. Njihove smjene su neminovne i regularne, pa stoga mu dodjeljuje ulogu prirodnog zakona. Tvrdi da ti opoziti žive u kontinuumu i u nama ljudima istodobno, „Kao jedno te isto nalaze se u nama“, tako da čovjek metaforički igra ulogu pozornice na kojoj se izmjenjuju suprotnosti, dok je jedan na pozornici, drugi je za to vrijeme u zaporju. „Ljudski organizam jeste medijum u kome se opoziti ove grupe sukcesivno smenjuju u toku vremena.“ (Marković, 1983: 104) U njegovim fragmentima nalazimo mnogo takvih citata, primjerice: „Suprotno se sjedinjuje i iz različitoga najljepša harmonija (nastaje) i sve nastaje borbom“ (D. K. 22.B. 149) A sve je to zapravo bog koje zauzima različite oblike. Napetost koja vlada između oprečnih sila je stvaralačka sila koja upravlja svijetom, i zbog toga uzima rat kao oca i kralja svega, jedne čini bogovima, jedne ljudima, jedni su robovi, a druge čini slobodnima. (Kokić, 2013: 62)

Drugo učenje o neprekidnom gibanju je objašnjeno primjerom s poznatim grčim napitkom *kykeon* koji se spravlja od vina, ječma i sastruganog sira koji se mora miješati do samog ispijanja, jer se bez mućkanja razlaže na svoje komponente, a tako je i sa drugim oprekama koje moraju biti u konstantnom gibanju. Ovaj primjer je dobar prikaz Heraklitovog izražavanja svoje misli zbog svoje metaforičnosti. Najpoznatija Heraklitova izjava o neprekidnom gibanju je da nije moguće dva puta zagaziti u istu rijeku, jer rijeka je u vječnom toku i voda u rijeci se stalno mijenja. (Kokić, 2013) To znači da sve teče i ništa ne miruje, iako to čovjek „barbarkog uma“ ne vidi. (Guthrie, 2005)

U pogledu tumačenja ove parabole, naši izvori su prilično usuglašeni. Platon misli da je to metafora svih stvorenih stvari, a njena poanta je da sve teče i ništa ne miruje. U Teetetu kaže da po mišljenju Homera i Heraklita i ostalih njegovih istomišljenika sve stvari se kreću poput riječnih struja. Aristotel kaže da se Platon kao mlad upoznao s heraklitovskim teorijama preko Kratila odnosno da su sve osjetilne stvari uvijek u tijeku. (Mikecin, 2013, 371)

„Rijeka je naizgled uvijek ista, dok se u stvarnosti sastoji od vode koja se uvijek mijenja, koja dolazi i odlazi. Nemoguće je dva puta ući u istu rijeku, upravo zato što sljedeći put te vode već nema i teče druga voda. Isto tako, mi se sami mijenjamo u trenutku kada završimo naše uranjanje u rijeku, pa smo drugačiji kada izronimo; dakle, vode se stalno mijenjaju kao i onaj tko se u njima kupuje. Zato Heraklit daje

svoje mišljenje te tvrdi da mi ulazimo i ne ulazimo u rijeku. On također govori da postojimo i ne postojimo jer da bismo bili, ali jesmo u danom trenutku, ne možemo više biti ono što smo bili u prethodnom trenutku, tako da, da bismo nastavili biti, morat ćemo uskoro prestati biti ono što jesmo u ovom trenutku.“ (Reale, 1975: 49)¹

U prethodnom paragrafu autor pojašnjava Heraklitovu izjavu koja se preslikava na cjelokupnu stvarnost i tvrdi da mi se mijenjamo iz trenutka u trenutak kao i ostala priroda. Rijeka je uvijek ista, ali voda u njoj protječe se mijenja. Kaže da ujedno i zagazimo i ne zagazimo u rijeku, jer kao i ona mi se mijenjamo, i u trenutku kada zakoračimo nismo više oni koji smo bili kada smo zagazili. Iz tog razloga ni ne postojimo, jer se iz trenutka u trenutak mijenjamo.

Treći iskaz odnosi se na periodično razaranje svijeta vatrom. „Kozmos se rađa iz vatre i opet se u nju rastavlja u određenim vremeniskim razmacima naizmenice čitavog vijeka.“ (Laertije, 1973) Ovaj argument tumači da vatra, najvažnija supstancija ili *arkhe* postojanja, nije uništena, odnosno oživljena izmjeničnim požarima i obnavljanjem svijeta, već je samo promijenila manifestaciju. Naziva se još i *panta rhei*, te se vatra shvaća kao materijalni aspekt logosa. Dakle, vatra je vječna i u neprestanom izgaranju, ali se na dijelovima smanjuje, a drugdje pojačava. O ovome Aristotel piše: „Što se tiče nazora da se svijet naizmjenično sastavlja i rastavlja, isto je kao da tvrdimo da je on vječan, samo da mijenja oblik. To je kao kad bi netko smatrao kako postajanje čovjekom iz djeteta i djetetom iz čovjeka na jednom stupnju obuhvaća uništenje, a na drugom život.“ Ali važno je znati da je Aristotel često prilagođavao druge filozofe svojim viđenjima.

Naspram rečenom, da je vatra *arkhe*, kao što i drugi filozofi uzimaju elemente za počelo svijeta, ona to nije. Za Heraklita je ona opreka sama sebi, ona je krajnost i ne može se rastaviti na suprotne komponente. „Prema tome, Heraklit ne opisuje vatru kao nešto što u vremenskom slijedu zahvaća svijet mijenjajući ga, nego opisuje suvremeni kozmos koji se očituje u dva smjera, predstavljajući jedinstvo suprotnosti.“ (Kokić, 2013: 63)

---

¹ prevedeno s engleskog: „The river is apparently always itself, while in reality it consists of water which is always changing, which comes and goes. It is impossible to descend into the same river twice, precisely because at the second descend that water is already gone and a different water flows. For where, we ourselves change at the moment in which we complete our immersion into the river, thus we are different when we emerge; so the waters are constantly changing as is he who bathes in them so Heraclitus can correctly say, from his point of view that we enter and do not enter into the river. He can also say that we exist and do not exist because in order to be but we are at a given moment, we can no longer be that which we were at the preceding moment, so that, in order to continue to be, we shall soon have not to be any longer what we are in this moment.“

Opis vatre nalazimo u Guthriea (2005):

„Prvo, u različitim dijelovima svijeta vatra se izmjenično pali (postaje vatra u uobičajenom smislu, ili čak vrućija para) i gasi (uzima oblik vode ili zemlje), unutar određenih mjera ili ograničenja koja osiguravaju ravnotežu suprotnosti nužnu za održanje općeg kozmičkog reda. Drugo, vatra se održava na profinjen način, način koji je Heraklitu tako teško izraziti i koji je njegov poseban doprinos kozmološkoj teoriji: istodobnim međudjelovanjem suprotnih sila upravljenih u oprečnim smjerovima, kao kod građe luka i lire, ili „boli što liječi bol“ odnosno liječnikovog noža“ (Guthrie, 2005: 380).

Iako se napeta žica luka ili lire čini nepomična, njena neprekinuta zategnutost obilježava život, kao što je jednom zapisano u fragmentima: „luku je dakle ime život, a djelo (njegovo) smrt“ (DK 22. B. 48) Učenje o neprekinutosti kozmosa nadovezuje se na učenje o oprečnostima, jer su i opreke u konstantnoj cikličkoj izmjeni.

„Luk i lira su uzoriti znameniti sklada, koji ponajbolje znaменuju da je sklad u sebi samome dvojan: rat i mir. Luk je naime ratno oružje, ono bivajuće kojim se vodi rat, a lira je sredstvo mira, kojim se u miru glazbuje. Zajedno luk i lira znaменuju suprotnost rata i mira u samome skladu. No oni su već svaki u sebi samome suprotni, jer luk kroz ratovanje donosi i čuva mir, usmrćujući čuva život (luku tom dakle ime život, a djelo smrt) , a lira ne umiruje samo nego ujedno i uznemiruje. No osim toga pojavnoga djelovanja oba ta bivajuća u sebi kriju sukob suprotnih težnji, koji ih uspostavlja i održava u njihovom opstanku. Kad krakovi luka i rogovi lire ne bi usuprot stremili, a to znači međusobno ratovali, ne bi strune koje ih sjedinjuju mogle biti toliko napete da svojom napetošću drže ona protivna zajedno i u miru, kako bi se iz luka mogla odapeti strijela, a iz lire odjeknuti glazba.“ (Mikecin: 2017)

Vatra je vječita i zbog toga je božanstvena ili sam bog (ali ne antropomorfizirani), ona je božanstvena supstancija i zakon vječnog života, u nekom nečistom stupnju, daje život ljudima i životinjama, a u čistom stupnju je to *aither*. Duša je vatrena i zbog toga što je beskonačna i oprečna tijelu i tvarima, koji zarobljavaju dušu i usmrćuju ju. Duša koja njeguje svoj plamen i zadrži ga, može se nadati da će se u smrti sjediniti s *aietherom*. Tumači ne mogu razlučiti radi li se tu o

osobnoj duši i besmrtnom životu. „Ali ovo je način mišljenja koji se slabo uklapa u njegovo opće gledište u kojem nema mjesta za dušu pojedinca niti za onostrano... Heraklit zajedno s Orficima mora dopustiti nagradu i kaznu nakon smrti i time besmrtnost pojedincima...“ (Reale, 1987: 54)

U skladu s njegovom filozofijom možemo i zaključiti da je ono što je dobitak za tijelo, ustvari gubitak za dušu. (Kokić, 2013: 64)

6. Logos

Za razjašnjavanje Heraklitovog poimanja logosa trebamo prvo proučiti njegovo denotativno značenje. U Heraklitovo doba taj pojam odnosio se na: sve rečeno ili što se toga tiče zapisano, pripovijest, izvještaj, vijest, novost, razgovor, odgovor proročišta, glasina ili glas, spomen, objava, valjanost, cijenjenost, glasovitost, slava, staviti u logos – iskazati počast, vagati za i protiv, mnijenje, uzrok, povod ili razlog, pravi logos – opreka praznoj riječi ili izlici, mjera, puna mjera ili po mjeri, suglasnost, odnos, omjer, opće načelo ili pravilo, moć razuma i dr. (Guthrie, 2005)

Učestalo značenje logosa je riječ, govor i um, dok u filozofiji još imamo 1. pravilo, načelo, zakon; 2. sud, iskaz, objašnjenje, pretpostavka, zaključak; 3. razum, razmišljanje, sposobnost racionalne prosudbe, apstraktna teorija i diskurzivno razmišljanje za razliku od intuitivnog. (Audi, 1999: 518)

Pojam logosa za Heraklita predstavlja čovjekov um, sveopću narav, princip stvari ili počelo svemira, drugom rječju *arkhe*. Dotadašnji grčki filozofi kao počelo uzimali su prirodne elemente, kao naprimjer Tales koji je prvi za počelo uzeo vodu. Za razliku od njega, Heraklit odabire vatru, koja je nestabilnija od vode i bolje se uklapa u njegovu viziju o vječitoj mijeni. „To je važno za pitagorejsku misao, a pojavljuje se i kod Anaksimena u jasnijem materijalnom smislu: u zraku, koji je istovremeno bio i božanska i živa tvar svega svijeta, a kao i element duše u nama. U Heraklita je logos također imao materijalno otjelovljenje.“ (Guthrie, 2005: 355)

Logos je univerzalni zakon koji prožima sve što postoji te princip prema kojem je uređen svijet i koji je urođen svijetu. Spoznajom je moguće uvidjeti logos, ali logos ne ovisi od naše spoznaje. Onaj tko spozna logos, spoznao je prirodu svih stvari jer se sve zbiva po principu logosa. Dakako, već smo spomenuli Heraklitovo nepovjerenje u mnoštvo da spoznaju pravu istinu, ali on je svugdje prisutan, evidentan i dostupan ljudskoj spoznaji. Za razliku od Parmenida, koji cijeni mnogoznalstvo, Heraklitu je cilj spoznati ono općevažeće i univerzalno, a ne pojedinačno. U

jednom fragmentu izriče: „Oči i uši... loši svjedoci ljudima ako imaju barbarske duše.“ (DK 22. B. 101a)

Za razliku od pojma vatre, pojam logosa puno bolje odgovara principu *arkhea* u okviru Heraklitovog filozofskog nauka. Heraklit je prije svega vjerovao u logos. Sam početak njegove knjige uzvišena je afirmacija istine, zbiljskog postojanja, logosa za koji kaže da određuje smjer svega zbivanja. Kada govori o logosu kao logos koji sve uređuje ili po kojem se sve zbiva, tu riječ upotrebljava u posebno određenom smislu, a u drugom smislu koristi logos kao i svaki Grk njegova vremena. Dakle, Heraklit daje logosu novo značenje, ali to značenje ne odskače u potpunosti od njegova izvorna korištenja. (Mikecin:2013)

Logos je prava, skrivena narav svijeta, po njemu se sve zbiva i koji sve uređuje. On je narav i bit, univerzalan i nevidljiv supstrat kozmosa, ljudske duše i boga te vječno živa vatra.

7. ZAKLJUČAK

Heraklitova filozofija opisuje se kao učenje o promjeni i postojanju. Smatrao je da je temeljna priroda stvarnosti neprestana promjena, što je izrekao njegovom najpopularnijom rečenicom: “sve teče” ili “sve se mijenja”, naglašavajući da ništa nije stalno i nepomično, te je prema njemu svijet vječno u procesu transformacije. Heraklit je vjerovao da je osnovna supstancija svijeta logos ili vatra. Logos je univerzalni zakon ili razumska sila koja upravlja svim mijenama i prisutan je u svemu što postoji. Osim logosa, sve povezuje jedinstvo suprotnosti. Isticao je da su opreke kao što su bog i čovjek, slobodan čovjek i rob neodvojive. Suprotnosti su u međusobnom kontinuumu i ne mogu se razumijeti jedna bez druge. "Rat je otac svih stvari, a mir je majka." Nije volio većinu ljudi i bio je dosta osamljen. Pisao je u obliku gnoma koje ne izriču značenje već ga kriju. Smatrao je da oni koji su sposobni mogu razumijeti njegovu misao, ali takvi su u njegovo vrijeme bili rijetki. Odgovara zagonetkama s površinski skrivenim značenjem, objašnjava narav stvarnosti koja se voli skrivati. Istinsko značenje može se spoznati u prirodi, ali moramo istražiti sami sebe. Danas se i dalje razglaba o tumačenjima njegovih izreka, ali je to proučavanje teže zbog toga što ne znamo pouzdano njihovo porijeklo. Njegovo učenje je značajno utjecalo na razvoj filozofije, a njegove ideje o promjeni i suprotnostima su inspirirale mnoge kasnije mislioce. Iako je njegovo mišljenje fragmentirano i oskudno, proučava se i danas i priznaje mu se veliki značaj koji je postigao u razumijevanju prirode stvarnosti.

SAŽETAK

Cilj ovoga rada je sustavno pregledati život i sadržaj Heraklitove fragmentirane filozofije. U fragmentima pronalazimo teme promjenjivosti svijeta, logos kao počelo i opći zakon te da svako biće ima opreku bez koje ne može postojati. Temeljna stvarnost kojom je prožet svijet je logos, a uspoređuje ga s vatrom. Cijeli svijet je vječno goruća vatra koja se na mjestima pojačava, a na mjestima smanjuje. Vatru uzima kao temelj realnosti zbog njena nestabilna karaktera. Svijet je u konstantnom stanju netrpeljivosti, jer sve se opreke neprestano smjenjuju iz jedne u drugu.

Ključne riječi: Heraklit, promjena, logos, suprotnosti, *panta rhei*

SUMMARY

The aim of this paper is to systematically observe life of Heraclitus and his philosophy. In his fragments we can find subjects of the changing nature of the world, logos as the principle and the universal law, and that every entity has its opposition without which he cannot exist. The underlying reality that builds the world is logos and it is compared to the fire. The whole world is an eternal burning flame but it varies from places. The fire is the foundation because of its unpredictable nature. The world is in constant state of feud, because of the opposites which are constantly exchanging with one another.

8. LITERATURA

1. Diels, H. 1983. *Predsokratovci: fragmenti*. Zagreb, Naprijed.
2. Kokić, T. 2015. *Pregled antičke filozofije*. Zagreb, Naklada Breza.
3. Laertije, D. 1973. *Životi i mišljenja istaknutih filozofa*. Srbija, Beogradsko izdavački-grafički zavod.
4. Marković, M. 1983. *Filozofija Heraklita Mračnog*. Subotica, Birografika
5. Mikecin, I. 2013. *Heraklit*. Zagreb, Matica hrvatska
6. Mikecin, I. 2017. *Suprotnost rata i mira u Heraklita*, *Filozofska istraživanja*, 37(1), str. 7-14. <https://doi.org/10.21464/fi37101>
7. Reale, G. 1975. *A History of Ancient Philosophy I: From the Origins to Socrates*. Albany, State University of New York.
8. Russell, B. 2010. *Povijest zapadne filozofije*. Zagreb, Zagrebačka naklada/Ibis grafika